

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กระทรวงศึกษาธิการได้ริเริ่มให้มีโรงเรียนวิถีพุทธภายใต้โครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ตั้งแต่เดือนธันวาคม ๒๕๔๕ โดยในปีการศึกษา ๒๕๔๖ สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้พัฒนาโรงเรียนรูปแบบใหม่ ๕ ลักษณะ คือ โรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนในกำกับของรัฐ โรงเรียนสองภาษา โรงเรียนสำหรับเด็กที่มีความสามารถพิเศษ และโรงเรียนต้นแบบการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) ดังนั้น โรงเรียนวิถีพุทธจึงเป็นโรงเรียนรูปแบบใหม่ ๑ ใน ๕ ลักษณะในสมัยนั้น ที่กำหนดให้มีขึ้นในโรงเรียนปกติ และได้เปิดรับสมัครโรงเรียนนำร่องเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งในเบื้องต้นมีโรงเรียนสมัครเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธรุ่นที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๔๖ จำนวน ๘๙ โรงเรียน^๑

โรงเรียนวิถีพุทธดังกล่าวมีจุดเน้นอยู่การพัฒนาตามหลักไตรสิกขา เป็นการศึกษาพัฒนา ๓ ด้านอย่างบูรณาการ คือ ด้านศีล จะพัฒนาพฤติกรรมให้ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่นตลอดจนสิ่งแวดล้อม ด้านสมาธิ จะพัฒนาให้มีจิตใจที่เข้มแข็งและมีสุขภาพที่ดีมีความสุข ด้านปัญญา เป็นการพัฒนาความรู้ที่เข้าใจและเท่าทันโลกและชีวิต ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ที่ได้รับการศึกษาพัฒนาสู่การมีชีวิตที่ดีงาม มีความสุขได้ อันเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้เกิดสันติภาพในสังคม ถือเป็นการศึกษาแนวพุทธที่มีความสอดคล้องเหมาะสมกับสังคมไทยอย่างยิ่ง เพราะวิถีไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานและเป็นพื้นฐานของวิถีชีวิตและจิตใจ ประชากรไทยส่วนใหญ่ร้อยละ ๙๓.๘๓ นับถือพระพุทธศาสนา^๒ ดังนั้น การจัดการศึกษาแนวพุทธจึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับคนไทยอย่างมาก หน่วยงานภาครัฐ คณะสงฆ์ไทย ประชาชนไทย คาดหวังว่าจะเป็นโอกาสและหนทางหลักของการพัฒนาระบบการศึกษาไทย ให้มีเครื่องมือสำคัญที่จะพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ มีสติปัญญา มีความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ตามที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติกำหนด^๓

^๑ สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, *โรงเรียนวิถีพุทธ*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.vitheeabuddha.com/main.php> [๕ มิถุนายน ๒๕๖๐].

^๒ สำนักงานสถิติแห่งชาติ, *ประชากรในประเทศไทยนับถือศาสนา*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/khwamrurxbtawkeiywkabprath/sasna-ni-prathesthiy> [๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

^๓ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ หมวดที่ ๑ มาตรา ๖ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ และ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๕๓*, (กรุงเทพมหานคร: พรักหวานกราฟฟิค จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๓.

ทั้งนี้จากการศึกษา พบว่า กระทรวงศึกษาธิการยังคงดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธต่อเนื่องมาโดยลำดับตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๔๖ จนถึงปัจจุบัน มีโรงเรียนที่สนใจสมัครเข้าร่วมดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธเพิ่มขึ้นอย่างมาก โดยในปีการศึกษา ๒๕๕๙ มีโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธจำนวนมากถึง ๒๒,๘๒๐ โรงเรียน^๔ คิดเป็นร้อยละ ๗๔.๒๕ โรงเรียนเหล่านี้ล้วนเป็นโรงเรียนที่สมัครใจนำหลักไตรสิกขาหรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการบริหารและพัฒนาผู้เรียนอย่างบูรณาการเป็นวิถีในชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟังเป็น ผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสงปัญญาและวิถีวัฒนธรรมเมตตา ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวนอกจากจะส่งเสริมค่านิยมหลักของคนไทย ๑๒ ประการ ตามนโยบายรัฐบาลได้เป็นอย่างดีแล้ว ยังสนับสนุนแนวทางประชารัฐของรัฐบาลอีกด้วย และจากการที่รัฐบาลได้มีนโยบายส่งเสริมให้โรงเรียนนำหลักการประชารัฐไปสู่การปฏิบัติ โดยเฉพาะหลักการพัฒนาด้านพัฒนาหลักสูตร ต้นแบบกระบวนการเรียนรู้ การประเมินผล กิจกรรมส่งเสริมด้านคุณธรรม จิตสาธารณะ และด้านการสื่อสารภาษาอังกฤษ ปัจจุบันพบว่ามีจำนวนโรงเรียนวิถีพุทธที่สมัครเข้าร่วมโครงการประชารัฐคิดเป็นร้อยละ ๖๙ ของโรงเรียนในโครงการประชารัฐทั้งหมด^๕

ในการดำเนินโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการ แม้ว่าจะได้รับการส่งเสริมจากคณะรัฐบาล รวมถึงหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ และเอกชน ตลอดจนได้รับความเมตตาอนุเคราะห์ส่งเสริมสนับสนุนจากมหาเถรสมาคม พระเถรานุเถระ หน่วยงานบริหารวิชาการของคณะสงฆ์อย่างต่อเนื่อง อาทิ สมเด็จพระพุทธปาพจนจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) สมเด็จพระพุทธปาพจนจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระเทพบัณฑิต (ธรณิศ ชาติโร) อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดัง เป็นต้น ก็ตาม แต่จากการที่โรงเรียนวิถีพุทธมีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงให้มี “ผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ” ในทุกสำนักงานเขตพื้นที่ และได้ประชาสัมพันธ์ให้สำนักงานเขตพื้นที่รับสมัคร และจัดปฐมนิเทศโรงเรียนวิถีพุทธในแต่ละสำนักงานเขตพื้นที่เอง ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นต้นมา ขณะนี้มีโรงเรียนสมัครเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวนมากถึงร้อยละ ๗๔.๒๕ ดังกล่าวแล้วนั้น ปรากฏว่าสภาพปัจจุบันโรงเรียนวิถีพุทธมีการพัฒนาที่แตกต่างกันมาก ด้วยมีเพียงส่วนน้อยร้อยละ ๒.๘๑ ที่พัฒนาไปสู่โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ และเพียงร้อยละ ๐.๐๙ ที่พัฒนาสู่โรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน ส่วนใหญ่ร้อยละ ๙๗.๑๐ ยังคงเป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่มีการพัฒนาแตกต่างกันตามเกณฑ์ตัวชี้วัด อัตลักษณ์ ๒๙ ประการ และโรงเรียนวิถีพุทธเหล่านี้มีการกระจายอยู่ทั่วประเทศทุกจังหวัด โรงเรียนวิถีพุทธแต่ละแห่งในจังหวัดต่าง ๆ ล้วนมีการบริหารงานที่แตกต่างกันไปตามบริบทของสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งโรงเรียนวิถีพุทธดังกล่าว ยังคงมีปัญหาในการดำเนินงาน ด้วยขาด

^๔ สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, “โรงเรียนวิถีพุทธ”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.vitheeabuddha.com/main.php> [๕ มิถุนายน ๒๕๖๐].

^๕ สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางดำเนินงานโรงเรียนประชารัฐ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pracharathschool.go.th/news/detail/58732> [๒๕ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

กระบวนการพัฒนาและติดตามผลอย่างจริงจัง อันมีสาเหตุจากขาดการสนับสนุนงบประมาณ บุคลากร และนโยบายจากผู้บริหาร^๖

ดังนั้น เพื่อให้ทราบปัญหาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธตามความต้องการจำเป็นที่ชัดเจน ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาการดำเนินงานตามขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการ โดยประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงในปัจจุบันและให้มีความครอบคลุมตามเกณฑ์ตัวชี้วัด อัตลักษณ์ ๒๙ ประการ สู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งโรงเรียนวิถีพุทธใช้ประเมินตนเองอยู่ ทั้งนี้จะดำเนินการศึกษาทั้งสภาพการดำเนินงานจริงและสภาพการดำเนินงานที่คาดหวังของผู้บริหารโรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อให้ทราบความต้องการจำเป็นในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ และเสนอแนวทางการดำเนินงานที่สอดคล้องกับความต้องการจำเป็นที่พบนั้น โดยเลือกศึกษาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีแนวโน้มปัญหาสังคมรุนแรงมากขึ้น โดยเฉพาะปัญหาครอบครัวแตกแยก ปัญหาพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศ ปัญหาคุณแม่วัยใส ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม และมีประชากรแฝงมาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมและอาชีพอื่น ๆ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาตามมาทั้งด้านกายภาพและสังคมของประชากร ส่งผลกระทบต่อประชากรวัยเรียนด้วย^๗ อีกทั้งจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีโรงเรียนวิถีพุทธจำนวนมากถึง ๓๒๓ โรงเรียน หรือคิดเป็นร้อยละ ๙๐.๔๗ ของจำนวนโรงเรียนทั้งหมด แต่ยังคงขาดข้อมูลผลการศึกษาวิจัยที่เพียงพอเกี่ยวกับการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธข้างต้น

ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญและสนใจที่จะศึกษาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โดยศึกษาแบบเจาะจงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธให้มีคุณภาพอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนสืบไป ซึ่งจะส่งผลดีต่อคุณภาพการศึกษาของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยรวม ตลอดจนช่วยลดปัญหาด้านกายภาพ และสังคมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้ในระดับหนึ่งด้วย

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑. เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- ๑.๒.๒. เพื่อศึกษาความต้องการจำเป็นในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- ๑.๒.๓. เพื่อเสนอแนวทางในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

^๖ สำนักกรรมการ ๓ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, (๓ กรกฎาคม ๒๕๖๐), รายงานของคณะกรรมการขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศด้านการศึกษา สภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ เรื่อง “การจัดการศึกษาวิถีพุทธเพื่อการปฏิรูปการศึกษา ให้สร้างคนดี มีวินัย ภูมิใจในชาติ สามารถเชี่ยวชาญได้ตามถนัดของตนและมีความรับผิดชอบต่อครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ”, ๒๕๖๐ หน้า ๑๕.

^๗ กรมโรงงานอุตสาหกรรม, ศูนย์พัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://ecocenter.diw.go.th/th/> [๕ มิถุนายน ๒๕๕๙].

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑. ต้องการทราบสภาพการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- ๑.๓.๒. ต้องการทราบความต้องการจำเป็นในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- ๑.๓.๓. ต้องการทราบแนวทางในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่สอดคล้องกับความต้องการจำเป็น

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาเรื่องการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในครั้งนี้ ได้กำหนดขอบเขตในการศึกษา ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธตามขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ๖ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) ขั้นเตรียมการ ๒) ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ มี ๔ ด้าน คือ (๑) ด้านกายภาพ (๒) ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต (๓) ด้านหลักสูตรและการเรียนการสอน และ (๔) ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ๓) ขั้นพัฒนาบุคลากรตามระบบไตรสิกขา ๔) ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด ๕) ขั้นปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง ๖) ขั้นประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินการ

๑.๔.๒. ขอบเขตของประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

๑. ประชากรที่ใช้ในการวิจัย

ขอบเขตด้านประชากร คือ ผู้บริหารโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑ จำนวน ๑๖๓ คน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๒ จำนวน ๑๔๕ คน และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๓ (พระนครศรีอยุธยา) จำนวน ๑๕ คน รวมทั้งสิ้นจำนวน ๓๒๓ คน

๒. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้บริหารโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยใช้การกำหนดกลุ่มตัวอย่างจากตาราง Krejcie & Morgan^๔ โดยสุ่มแบบแบ่งชั้นภูมิ (Stratified sampling) และสุ่มอย่างง่าย (Stratified Random Sampling) ได้กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ๑๘๑ คน

๑.๔.๓ ขอบเขตพื้นที่การวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย คือ โรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๑ จำนวน ๑๖๓ โรงเรียน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๒ จำนวน ๑๔๕ โรงเรียน

^๔ บุญชม ศรีสะอาด, การวิจัยเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุริยาสาน, ๒๕๔๕), หน้า ๔๓.

และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๓ (พระนครศรีอยุธยา) จำนวน ๑๕ โรงเรียน รวมทั้งสิ้นจำนวน ๓๒๓ โรงเรียน

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ในการทำวิจัยเรื่องนี้ทำการศึกษาตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ๒๕๕๙ – กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ ระยะเวลา ๑๒ เดือน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

โรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่ฝึกอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธทั้งในและนอกสถานศึกษา โดยเน้นการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการเป็นวิถีในชีวิตประจำวันเพื่อพัฒนาการ โดยต้องฝึกอบรมผู้เรียนให้ กิน อยู่ ดู และฟังเป็น ผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม แสวงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา โดยมีผู้บริหารและคณะครูที่เป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนา

การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง การดำเนินงานตามขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ๖ ขั้นตอน ได้แก่

๑. ขั้นเตรียมการ หมายถึง ขั้นตอนความพยายามเตรียมสิ่งที่จะทำให้การดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธเป็นไปได้โดยสะดวกและมีประสิทธิภาพ ซึ่งได้แก่ แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ จัดประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาเพื่อรับทราบแนวทางการดำเนินงานพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ พระภิกษุหรือผู้รู้เรื่องโรงเรียนวิถีพุทธเป็นที่ปรึกษาศึกษานิเทศก์หรือผู้ที่รับผิดชอบโรงเรียนวิถีพุทธของเขตพื้นที่การศึกษาเป็นที่ปรึกษาด้านการดำเนินงานพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ สนับสนุนส่งเสริมให้คณะครูและผู้ที่เกี่ยวข้องได้ไปศึกษาดูงานโรงเรียนวิถีพุทธที่ประสบความสำเร็จ มีแหล่งข้อมูล เอกสาร หรือเว็บไซต์ ที่เกี่ยวกับโรงเรียนวิถีพุทธ วิเคราะห์จุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียดโรงเรียนวิถีพุทธที่เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษามีวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และแผนงานในการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจนในแผนระยะยาว ๓ - ๕ ปี และในแผนปฏิบัติการประจำปีของโรงเรียน ประชุมชี้แจง/สัมมนาผู้มีส่วนสนับสนุนและเกี่ยวข้อง อาทิ คณะครู คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน เพื่อให้เข้าใจแนวทางการพัฒนา/ทิศทางการสำเร็จในการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ส่งเสริมสนับสนุนครู ผู้ปกครองและชุมชนให้ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ และมีการประชาสัมพันธ์ด้วยวิธีการที่หลากหลายให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้ทราบและร่วมมือในการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธให้ประสบความสำเร็จยิ่งขึ้น อันเป็นส่วนสำคัญของการเตรียมการที่ดี

๒. ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ หมายถึง ขั้นตอนการดำเนินการจัดปัจจัยต่าง ๆ ของการพัฒนาผู้เรียนตามระบบไตรสิกขา ซึ่งประกอบไปด้วยสภาพทั้งกายภาพและองค์ประกอบ

ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอันจะนำสู่การเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาภิธรรม ๔ คือ ๑) การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีข้อมูล มีสื่อที่ดี ๒) การใส่ใจศึกษาเล่าเรียนโดยมีฐานของหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี ๓) มีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธีโดยมีสภาพและบรรยากาศที่ส่งเสริม ๔) การนำความรู้ไปใช้ได้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้สภาพและองค์ประกอบที่สำคัญและจำเป็นต้องจัดส่งเสริมให้เกิดวิฤทธิ มี ๔ ด้าน ได้แก่

๒.๑ ด้านจัดกายภาพ หมายถึง การจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม และตกแต่งบริเวณโรงเรียนให้เป็นธรรมชาติ สะอาด สงบ ร่มรื่น ปลอดภัย มีพระพุทธรูปหน้าบริเวณโรงเรียน และมีพระพุทธรูปประจำห้องเรียนทุกห้องเรียนอย่างเด่นชัด มีห้องพระพุทธรูปศาสนา/ลานธรรม สำหรับศึกษาพุทธธรรม และบริหารจัดการเจริญปัญญา และมีป้ายนิเทศ/ป้ายคุณธรรม/มีพุทธศาสนสุภาษิต/วาจาธรรม/พระราชดำรัสติดตามที่ต่าง ๆ ของบริเวณโรงเรียน

๒.๒ ด้านจัดกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต หมายถึง การจัดกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน ประจำสัปดาห์ กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมวันพระ กิจกรรมนักเรียน หรือกิจกรรมในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษาที่เน้นการปฏิบัติบูรณาการไตรสิกขา โดยเน้นการมีส่วนร่วม ได้แก่ กิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระก่อนเข้าเรียนและก่อนเลิกเรียนประจำวันในชั้นเรียน หรือกิจกรรมหน้าเสาธง มีกิจกรรมฝึกสติ/ฝึกสมาธิในรูปแบบต่าง ๆ หรือท่องอาขยานเป็นประจำวันหรือก่อนเข้าเรียน มีกิจกรรมสมาทานศีล รักษาศีล ๕ เป็นนิจ มีกิจกรรมพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหารกลางวัน และฝึกการรับประทานอาหาร “ไม่ดัง ไม่หก ไม่เหลือ” มีกิจกรรมส่งเสริมให้นักเรียนไม่รับประทานอาหารขยะทั้งในและนอกโรงเรียน มีกิจกรรมส่งเสริมการประหยัด ออม ถนอมใช้เงิน และสิ่งของ มีกิจกรรมข้อตกลงในการอยู่ร่วมกันทุกห้องเรียน โดยให้นักเรียนเข้าใจเหตุผลและประโยชน์ที่มีต่อการอยู่ร่วมกัน มีกิจกรรมฝึก “การดูเป็น ฟังเป็น” ในการดูโทรทัศน์ ใช้โทรศัพท์ ใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ ฯลฯ เพื่อเน้นประโยชน์ในด้านการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา และมีกิจกรรมประจำวันพระ ได้แก่ ใส่เสื้อขาวทุกคน สวดมนต์แปล ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์ รับประทานอาหารมังสวิรัต ให้เป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต

๒.๓ ด้านจัดหลักสูตรการเรียนการสอน หมายถึง การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา โดยบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้และปฏิบัติในหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้นเรียน การกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง จุดประสงค์ในการสอน ที่สะท้อนการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา แผนการสอน/แผนการจัดการเรียนรู้ที่มีการบูรณาการวิถีพุทธทุกกลุ่มสาระและในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นให้ผู้เรียนได้ความรู้ หลักธรรมที่เป็นความรู้ (K) มีศรัทธาเห็นคุณค่าแท้ของสิ่งที่เรียน (A) และได้ฝึกปฏิบัติจริงตามหลักธรรม (P) การจัดการเรียนรู้โดยนำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการคิดหรือเกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้ การปฏิบัติหรือเชื่อมโยง การเรียนรู้สู่หลักธรรมในการพัฒนาตนและผู้อื่น การจัดกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” การสนับสนุนให้นักเรียนเรียนรู้ผ่านโครงงานคุณธรรมอย่างน้อยเดือนละ ๑ ครั้ง และกิจกรรมจิตอาสาอย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง การจัดให้ครูและนักเรียนบริหารจัดการเจริญปัญญาร่วมกันก่อนนักเรียนเข้าเรียน

เช้า - บ่าย ทุกวัน การจัดกิจกรรมให้นักเรียนทุกคนได้ไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดอย่างน้อยเดือนละ ๑ ครั้ง และใช้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ การสนับสนุนให้นักเรียนทุกคนเข้าค่ายปฏิบัติธรรมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง การส่งเสริมให้นักเรียนได้เรียนธรรมะและสอบธรรมศึกษาตรีเป็นอย่างน้อย และการนิมนต์พระมาสอนสาระพระพุทธศาสนา และกิจกรรมสำคัญทางศาสนาอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

๒.๔ ด้านจัดบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ หมายถึง การจัดกิจกรรมส่งเสริมให้เกิดบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกัลยาณมิตรต่อกันในรูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ มีกิจกรรมใฝ่รู้ สู้สิ่งยาก มีกิจกรรมส่งเสริมความสามารถนักเรียนในการนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ถูกต้องและเหมาะสม โดยให้ฝึกปฏิบัติจริง มีกิจกรรมที่แสดงถึงควมมีเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครู นักเรียน ผู้ปกครองและชุมชน เช่น การไม่ดูด่านักเรียน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และบริจาคสิ่งของเหลือใช้ เป็นต้น มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างนักเรียน ครู และผู้บริหารในลักษณะ “ยิ้มง่าย ไหว้สวย กราบงาม” มีกิจกรรมโฮมรูมเพื่อสะท้อนความรู้สึก เช่น ความรู้สึกที่ได้ทำความดี มีกิจกรรมบันทึกและยกย่องการทำ ความดี/มีการปฏิบัติธรรม/มีสมุดบันทึกความดี และมีกิจกรรมหรือโครงการที่ส่งเสริมให้ครู นักเรียน ลด ละ เลิกอบายมุข และไม่มีสิ่งเสพติดในโรงเรียน

๓. ขั้นพัฒนาบุคลากรตามระบบไตรสิกขา หมายถึง การดำเนินการพัฒนาครู และผู้บริหารซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน ตามระบบไตรสิกขา ได้แก่ การส่งเสริมให้ครูพัฒนาตนเองเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริงแก่ผู้เรียนในด้าน “การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น” มีการส่งเสริมให้ครูปฏิบัติธรรมประจำวันเพื่อพัฒนาตนให้ดำเนินชีวิตที่ดียิ่ง ลด ละ เลิก อบายมุข ถือศีล ๕ เป็นนิจ และเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อศิษย์ มีการจัดให้ครูเข้าค่ายปฏิบัติธรรมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง มีการสนับสนุนให้ครูเรียนรู้และสอบธรรมศึกษาตรีเป็นอย่างน้อย มีการจัดกิจกรรมให้ครูไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดพร้อมผู้เรียนอย่างน้อยเดือนละ ๑ ครั้ง และมีการบริหารจัดการเจริญปัญญาก่อนการประชุมครูทุกครั้ง

๔. ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด หมายถึง การดูแลสนับสนุนในลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตรที่มีความปรารถนาดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อการพัฒนาผู้เรียนหรือต่องาน เป็นการส่งเสริมให้มีการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธเป็นไปอย่างราบรื่น มีประสิทธิภาพ ได้แก่ มีแผนและปฏิทินการนิเทศติดตามผลการดำเนินงานพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการนิเทศติดตามผลการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจน มีการนิเทศแบบกัลยาณมิตรในการติดตามผลการพัฒนาครูและนักเรียนอย่างเป็นระบบ มีการให้คำปรึกษา ชี้แนะผู้ปฏิบัติงานที่ต้องการความช่วยเหลือทางวิชาการ มีการสนับสนุนทั้งทรัพยากร ข้อมูลและเครื่องมือต่าง ๆ ที่ช่วยให้การดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธเป็นไปอย่างราบรื่น และมีการส่งเสริมสนับสนุนให้ขวัญกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงานทั้งครู และนักเรียนอย่างเหมาะสม

๕. ขั้นปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง หมายถึง การดำเนินการที่ทำให้เกิดการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง ชัดเจน โดยนำข้อมูลในขั้นตอนต้น ๆ มาพิจารณาแล้วกำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ได้แก่ มีการทบทวนหลังปฏิบัติงาน หรือ AAR (After Action Review) ในแต่ละกิจกรรมที่ดำเนินงาน เพื่อเป็นการทบทวนวิธีการทำงานทั้งด้านความสำเร็จ และปัญหาที่

เกิดขึ้นในการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ มีการนำผลที่ได้จากการนิเทศติดตามผลและการทบทวนหลังปฏิบัติงาน มาใช้ในการวางแผนปรับปรุง/พัฒนางานโรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง มีการจัดประชุมครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันวางแผนปรับปรุง/พัฒนางานโรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียนในรูปแบบการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ สู่อัตลักษณ์ ๒๙ ประการ หรือพัฒนาสู่โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ หรือพัฒนาสู่โรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน และมีการส่งเสริมให้ครูนำ อธิปไตย ๔ และอุปญัตตธรรม ๒ มาใช้ในการดำเนินการสนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนางานให้เป็นไปอย่างชัดเจนและต่อเนื่อง

๖. ขั้นตอนประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินการ หมายถึง การสะท้อนให้ทราบถึงผลการดำเนินการในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ อาจเป็น ๑ ปี หรือ ๓ ปี หรือเมื่อสำเร็จกิจกรรมหรือโครงการโดยทำการประเมินผลทั้งก่อน ระหว่าง และหลังดำเนินงาน ด้วยเครื่องมือที่มีคุณภาพ ได้ข้อมูลที่เป็นเชิงประจักษ์น่าเชื่อถือได้ให้ข้อมูลที่ชัดเจน ที่สามารถนำไปสู่การเผยแพร่หรือรายงานผู้ที่เกี่ยวข้องให้ทราบผลการดำเนินงานนั้น ๆ และนำไปเป็นข้อมูลในการวางแผนปรับปรุงหรือพัฒนาให้เหมาะสมกับบริบทของการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธเพื่อจัดทำเป็นโครงการในปีต่อไป ได้แก่ การแต่งตั้งคณะกรรมการประเมินผลการดำเนินงานพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธที่เหมาะสม การประเมินผลการดำเนินงานพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธทั้งก่อน ระหว่าง และหลังการดำเนินงานโดยใช้เครื่องมือประเมินที่มีคุณภาพได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือ การนำผลที่ได้จากการประเมินไปใช้ในการวางแผนปรับปรุง/พัฒนากิจกรรม/โครงการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธให้เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียนต่อไป การสรุปและรายงานผลการดำเนินงานพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธให้คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง ชุมชน และต้นสังกัดได้รับทราบ การประชาสัมพันธ์เผยแพร่ผลการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ วารสาร บทความ เว็บไซต์

ความต้องการจำเป็น หมายถึง ความแตกต่างระหว่างสิ่งที่คาดหวัง กับสิ่งที่ป็นจริงในปัจจุบัน โดยความแตกต่างที่เกิดขึ้นจะบอกสภาพปัญหาที่มีอยู่

ความต้องการจำเป็นในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง สภาพความแตกต่างของการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นอยู่จริงกับสภาพการดำเนินงานโรงเรียนพุทธที่คาดหวัง ซึ่งสภาพความแตกต่างที่เกิดขึ้นนี้ จะบอกถึงสภาพปัญหาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธที่มีอยู่

แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง ข้อเสนอแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธตามความต้องการจำเป็นในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งได้จากผู้ทรงคุณวุฒิ

ผู้บริหารโรงเรียน หมายถึง ผู้อำนวยการ, รองผู้อำนวยการ, หรือผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่ง ผู้อำนวยการ

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๗.๑. ได้ทราบสภาพการดำเนินงานจริง และสภาพการดำเนินงานที่คาดหวังของโรงเรียนวิถิพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑.๗.๒. ได้ทราบความต้องการจำเป็นในการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑.๗.๓. ได้ข้อเสนอแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่สอดคล้องกับความต้องการจำเป็น

๑.๗.๔. ได้ขั้นตอนดำเนินงานบริหารจัดการโรงเรียนวิถิพุทธที่ครอบคลุมอัตลักษณ์ ๒๙ ประการ ซึ่งโรงเรียนวิถิพุทธทุกแห่งสามารถนำไปใช้ได้